

ÚVĚROVÉ RIZIKO

Je rizikem ztráty ze selhání partnera (dlužníka) tím, že nedostojí svým závazkům splatným podle podmínek kontraktu, a tím způsobí držitelé pohledávky (věřiteli) ztrátu. Tyto závazky vznikají z úvěrových aktivit, obchodních a investičních aktivit, z platebního styku a vypořádání cenných papírů při obchodování na vlastní i cizí účet (tj. při působení subjektu jako agenta ve jménu klientů).

Opatření České národní banky související s úvěrovým rizikem

Česká národní banka jako regulátor bankovního systému vydává řadu opatření omezujících činnost bank a chránících bankovní klientelu. Na oblast úvěrového rizika jsou zaměřena následující opatření:

- **Opatření České národní banky č. 2 ze dne 3. července 2002**, o kapitálové přiměřenosti bank a dalších pravidlech obezřetného podnikání na individuálním základě
- **Opatření České národní banky č. 9 ze dne 6. listopadu 2002**, kterým se stanoví pravidla pro posuzování pohledávek z finančních činností, tvorbu opravných položek a rezerv a pravidla pro nabývání některých druhů aktiv
- **Opatření České národní banky č. 2 ze dne 3. února 2004** k vnitřnímu řídicímu a kontrolnímu systému banky

1. Opatření České národní banky č. 2 z roku 2002

Tímto opatřením se stanovují pravidla obezřetného podnikání banky, kterými se rozumí limit kapitálové přiměřenosti, pravidla úvěrové angažovanosti (limity čisté angažovanosti bankovního portfolia), omezení a podmínky pro nezajištěné devizové pozice (limity pro měnové pozice banky).

Banky postupují pro účely tohoto opatření podle vyhlášky České národní banky č. 333/2002 Sb., kterou se stanoví pravidla obezřetného podnikání ovládaných osob na konsolidovaném základě, s tím, že se vychází z rozvahy sestavené na individuálním základě.

Limit kapitálové přiměřenosti je stanoven na minimálně 8 %.

Cílem limitů úvěrové angažovanosti je zabezpečit alespoň základní stupeň diverzifikace bankovních aktiv a snížit tak úvěrové riziko. Výše limitů stanovených tímto opatřením je uvedena v tabulce.

Limity čisté úvěrové angažovanosti

Čistá angažovanost vůči:	Limit:
jedné osobě, nebo jedné ekonomicky spjaté skupině osob	nesmí přesáhnout 25 % kapitálu banky
osobě, která má k bance zvláštní vztah, ekonomicky spjaté skupině osob, v níž alespoň jedna osoba je osobou se zvláštním vztahem k bance, ekonomicky spjaté skupině osob, přičemž alespoň na jedné osobě má kvalifikovanou účast osoba se zvláštním vztahem k bance, právnické osobě, ve které má banka kvalifikovanou účast ekonomicky spjaté skupině osob, v níž alespoň jedna osoba je osobou, ve které má banka kvalifikovanou účast	nesmí přesáhnout 20 % kapitálu banky
osobám a ekonomicky spjatým skupinám osob, vůči nimž čistá angažovanost banky dosahuje 10% a více	nesmí přesáhnout 800 % kapitálu banky

2. Opatření České národní banky č. 9 ze dne 6. listopadu 2002

Cílem tohoto opatření je jednotná klasifikace úvěrových pohledávek bank podle jejich kvality a rizikovosti, která je hodnocena na základě délky prodlení ve splátkách úroků a jistiny, finanční situace dlužníka a jeho dřívější platební morálky. Objem klasifikovaných úvěrů a jejich podíl na celkovém objemu úvěrů poskytnutých bankou může být použit jako měřítko výše úvěrového rizika. Povinnost klasifikace se vztahuje na pohledávky z podnikatelských úvěrů poskytovaných klientům. Klasifikace pohledávek odráží výši předpokládaných rizik a případných ztrát plynoucích z nesplacení úvěru nebo jeho části a je podkladem pro tvorbu opravných položek.

Opatření stanovuje pravidla, která upravují:

- a) posuzování snížení rozvahové hodnoty pohledávek z finančních činností,
- b) stanovování opravných položek k pohledávkám na krytí očekávaných ztrát z pohledávek a rezerv k vybraným podrozvahovým položkám,
- c) nabývání některých druhů aktiv.

Banka zařazuje jednotlivě posuzované pohledávky do některé z těchto kategorií:

- a) standardní pohledávky,

- b) sledované pohledávky,
- c) nestandardní pohledávky,
- d) pochybné pohledávky,
- e) ztrátové pohledávky.

Splňuje-li pohledávka kritéria pro zařazení do více kategorií, zařazuje ji banka do nejhorší z nich. Pohledávky za jedním dlužníkem zařazuje banka do stejné kategorie podle nejhorší z nich.

Dojde-li ke snížení rozvahové hodnoty pohledávky a banka pohledávku nebo její část, která odpovídá očekávané ztrátě z rozvahové hodnoty, neodepíše, tvoří k pohledávce **opravnou položku**. Pohledávku za dlužníkem, u něhož soud zamítl návrh na prohlášení konkurzu pro nedostatek majetku nebo zrušil konkurz z důvodu, že majetek nepostačuje k úhradě nákladů konkurzu, banka vždy **odepisuje**.

Banka tvoří opravné položky ke sledovaným a ohroženým pohledávkám. Banka stanovuje opravnou položku tak, že rozdíl mezi jistinou pohledávky zvýšenou o naběhlé příslušenství a bankou zohledněným zajištěním dané pohledávky násobí koeficientem:

- a) **0,01** v případě sledované pohledávky,
- b) **0,2** v případě nestandardní pohledávky,
- c) **0,5** v případě pochybné pohledávky,
- d) **1,0** v případě ztrátové pohledávky.

Banka alespoň jednou čtvrtletně posuzuje dostatečnost a odůvodněnost vytvořených opravných položek ke sledovaným a ohroženým pohledávkám a upravuje jejich výši.

Banka může při stanovení výše opravných položek k pohledávkám zohledňovat jejich **zajištění**, které může mít zejména formu přijatého kolaterálu, zástavy, ručení, záruky nebo úvěrového derivátu. Dané zajištění musí splňovat opatřením stanovené podmínky a na druhé straně v případech vyjmenovaných opatřením zajištění zohlednit nejde.

3. Opatření České národní banky č. 2 ze dne 3. února 2004

Toto opatření stanoví požadavky na vnitřní řídicí a kontrolní systém banky včetně požadavků na interní audit a řízení rizik, zejména požadavky na řízení tržních rizik, úvěrového rizika, operačního rizika a rizika likvidity.

Oblast řízení rizik se objevuje v části páté - banka má systém nastaven tak, aby umožňoval soustavné řízení rizik podstupovaných bankou a proces identifikace rizik byl zajištěn u všech činnostech a na všech organizačních úrovních. Musí umožňovat odhalování nových, dosud neidentifikovaných rizik.

Banka musí mít strategii řízení rizik odpovídající rozsahu její činnosti, která obsahuje hlavní zásady, jež banka uplatňuje při jejich řízení. Banka musí vypracovat konkrétní postupy pro naplňování této strategie.

Se strategií řízení rizik musí být dostatečně seznámeni všichni pracovníci banky, jejichž činnost má vliv na řízení rizik.

Strategie řízení rizik stanoví zejména (s ohledem jen na úvěrové riziko):

- a) **přijatelnou míru** úvěrových rizik,
- b) **metody pro řízení** úvěrového rizika
- c) **soustavu limitů**, kterou banka bude používat pro omezení úvěrových rizik,
- d) **zásady pro vymezení** povolených produktů, měn, zemí, regionů, trhů a smluvních stran.
- e) **základní požadavky na organizační strukturu** banky z hlediska řízení úvěrového rizika, včetně stanovení pravomocí, odpovědností a toku informací.

Příloha druhá pak stanoví podrobnější požadavky na řízení úvěrového rizika:

Banka musí v závislosti na druhu produktu a typu smluvního partnera posoudit:

- a) bonitu smluvní strany;
- b) účel provedení obchodu;
- c) zdroje splácení;
- d) kvalitu a dostatečnost zajištění;
- e) situaci v ekonomickém odvětví smluvní strany;
- f) navrhované podmínky pro provedení obchodu.

System měření a sledování úvěrových rizik dále musí zajistit sledování finanční a ekonomické situace smluvní strany, sledování plnění podmínek smlouvy, sledování ocenění hodnoty zajištění, sledování přiměřenosti výše opravných položek a rezerv.

Banka musí mít takový systém měření a sledování úvěrového rizika, aby poskytl nezkreslený obraz o míře podstupovaného úvěrového rizika (musí odpovídat rozsahu aktivit banky, podchytit všechny významné zdroje úvěrového rizika, vyhodnotit dopad na výnosy, náklady, na hodnotu aktiv a pasiv). Tento systém musí měřit úvěrové riziko souhrnně za všechny obchodní jednotky banky a porovnávat velikost těchto rizik se schválenými limity ve vhodné periodě.

Banka musí vytvořit a dodržovat soustavu limitů pro řízení úvěrového rizika, aby nebyla překročena míra úvěrového rizika stanovená představenstvem nebo regulatorním orgánem. Tyto limity musí brát v úvahu ostatní rizika, kterým je banka vystavena (tržní, likvidity atd.) a musí být přiměřené vzhledem k velikosti banky, způsobu řízení a kapitálové přiměřenosti.

Banka musí dále provádět analýzy úvěrového portfolia, včetně odhadů jeho budoucího vývoje, a výsledky těchto analýz brát do úvahy při stanovování a ověřování objektivitu postupů a limitů pro řízení úvěrového rizika.

Řízení úvěrového rizika

Řízením rizika se rozumí jeho **identifikace, měření, sledování a případné přijímání opatření vedoucích k omezení** podstupovaného úvěrového rizika.

Řízení úvěrového rizika je záležitostí především **vrcholového managementu banky** (zejména z hlediska vytváření systému řízení úvěrového rizika - strategii řízení úvěrového rizika i z ní vyplývající postupy schvaluje představenstvo banky). Součástí řízení úvěrového rizika je však také rozhodování o konkrétních úvěrových případech a dalších obchodech, ve kterých banka přebírá úvěrové riziko. O těchto konkrétních obchodech rozhodují často řadoví zaměstnanci banky podle podmínek vytvořených vrcholovým managementem.

1. Složky úvěrového rizika

Z hlediska řízení úvěrového rizika je důležité rozlišovat dvě složky každého úvěrového rizika:

- **riziko nesplnění závazku druhou stranou** – vyplývá z pravděpodobnosti vzniku ztráty z dané transakce. Zahrnuje:
  - **riziko zákazníka** – znamená, že zákazník buď není schopen nebo ochoten splatit celý závazek vůči bance,
  - **riziko země** – riziko, že všechny nebo většina ekonomických subjektů dané země nebudou schopny z určitého společného důvodu splnit své závazky vůči zahraničním věřitelům,
  - **riziko transferu** – riziko, že určitá země nebude v důsledku celkového nedostatku devizových prostředků schopna plnit mezinárodní závazky. Tato situace může nastat i v případě, že jednotlivé subjekty jsou schopny dostát závazkům v tuzemské měně,
  - **riziko z koncentrace** – vzniká v případě nedostatečné diverzifikace úvěrového portfolia banky a vysoké koncentrace poskytnutých úvěrů např. u jednoho podniku nebo v jednom odvětví;
- **inherentní riziko produktu** – je dáno výší ztráty, která vznikne bance v důsledku nesplnění závazku klientem či obchodním partnerem. Toto riziko neukazuje pravděpodobnost, s jakou ztráta nastane, pouze vyčísluje, jaká bude výše této ztráty a z čeho plyne, pokud k ní dojde. V rámci inherentního rizika produktu lze rozlišit následující typy rizik:
  - **riziko jistiny a úroků** – riziko, že bance nebude v době splatnosti řádně splacen úvěr, který poskytla, včetně úroků,
  - **riziko náhradního obchodu** – riziko, že v důsledku nesplnění závazku ze strany klienta vznikne bance tzv. otevřená pozice, kterou musí zajistit novým obchodem, ten však může být sjednán za méně výhodných podmínek,
  - **platební riziko** – nastává tehdy, když partner banky nevyrovná své závazky, nebo je vyrovná až po uplynutí doby splatnosti,

- **riziko zajištění** – riziko spojené s možností vzniku ztráty i v případě plného zajištění úvěru, pokud se bance nepodaří obhájit své nároky a plně pokrýt nedobytný úvěr ze zajišťovacího instrumentu. Vzniká např. v případě poklesu hodnoty zajišťovacího instrumentu.

2. Úvěrový proces

Úvěrový proces, tedy proces sjednávání úvěru až po jeho splacení, se skládá z několika základních částí, které by měly být v rámci řízení úvěrového rizika dodrženy. Jedná se o:

- **úvodní rozhovor s klientem** - slouží především ke zjištění požadavků klienta, účelu úvěru, požadované výše a měny úvěru a samozřejmě také k informování klienta o různých úvěrových produktech apod.
- **podání žádosti o úvěr** - banka musí nejprve získat některé základní informace, aby mohla rozhodnout o vhodnosti poskytnutí úvěru. Tyto informace se buď vyplňují přímo v žádosti o úvěr, nebo je banka získává z různých podkladů, které se k žádosti přikládají. Jedná se o všeobecné informace (podnikatelé – jméno firmy, sídlo, IČO; FO - jméno, adresa,..), finanční informace (podnikatelé - finanční výkazy, u fyzických osob nepodnikatelů - potvrzení o příjmu), nefinanční informace (u podnikatelů žádajících o úvěr - nutno zjistit kritické faktory, na kterých závisí úspěch klienta. Zkoumá se jejich schopnost dosažení zisku, tedy zdroje pro splácení úvěru.), zajištění úvěru (typ a hodnota nabídnutého nebo existujícího možného zajištění).
- **určení bonity klienta neboli úvěrová analýza** - banka určuje stupeň rizikovosti úvěrového obchodu na základě předložených podkladů dle předem určeného postupu stanoveného bankovním managementem. Úvěrové analýzy jsou důležitým nástrojem systému řízení úvěrového rizika. Pomáhají k minimalizaci úvěrového rizika tím, že **posuzují schopnost klienta v budoucnu splácet poskytnutý úvěr** či plnit jiné sjednané závazky vůči bance. Úvěrová analýza tak patří k základním faktorům, které determinují kvalitu úvěrového portfolia banky. Způsob úvěrové analýzy se liší u komerčních úvěrů, které jsou poskytovány podnikům, a spotřebních úvěrů, které jsou poskytovány fyzickým osobám.
- **sepsání úvěrové smlouvy** - smlouva o úvěru obsahuje určité základní náležitosti, které by v ní neměly chybět - určení smluvních stran, výše úvěru a měna, ve které je úvěr poskytnut, lhůta, ve které může dlužník úvěr čerpat, účel úvěru (u účelových úvěrů), doba splatnosti a způsob splácení (Pokud by doba splatnosti nebyla sjednána, je úvěr splatný do jednoho měsíce ode dne, kdy byl dlužník o jeho vrácení bankou požádán), výše a způsob stanovení úrokové sazby, zajištění úvěru, podmínky pro čerpání úvěru.
- **monitorování úvěru** - Pokud je žádost o úvěr vyřízena kladně, je sepsána úvěrová smlouva a úvěr je klientovi poskytnut, je důležité dlužníka sledovat až do úplného uzavření úvěrového procesu, tedy do doby splacení úvěru – jistiny včetně úroků. Důvodem je např. nutnost vytváření rezerv a opravných položek jako zdrojů krytí úvěrového rizika na základě klasifikace úvěrů.

- **splacení úvěru** - se rozumí uhrazení celé hodnoty jistiny včetně úroků. Tímto krokem dochází k ukončení úvěrového postupu a rozvázání vztahu banky s klientem, pokud klient nevyužívá dalších služeb banky.

Snížení rizika v oblasti úvěrů je přímo úměrné tomu, jakou pozornost banka věnuje jednotlivým činnostem úvěrového procesu.

3. Centrální registr úvěrů v České republice

K eliminaci úvěrového rizika byl v České republice založen Centrálního registru úvěrů, jehož zkušební provoz ČNB zahájila 1.5.2002. Sdílení informací o závazcích a platební morálce klientů rozšiřuje okruh nástrojů využitelných v oblasti řízení úvěrového rizika. Předpoklad pozitivního působení na snižování podílu rizikových pohledávek v bankovním sektoru České republiky a zkušenosti z dlouhodobého provozování obdobných úvěrových registrů v zahraničí, zejména v EU, byly základním důvodem pro realizaci projektu CRÚ.

Centrální registr úvěrů (CRÚ) je informační systém, který soustřeďuje informace o **úvěrových závazcích fyzických osob podnikatelů a právnických osob** a umožňuje operativní výměnu těchto informací mezi účastníky CRÚ. Vzhledem k uvedenému zaměření nejsou v databázi CRÚ evidovány spotřebitelské úvěry fyzických osob, hypoteční úvěry fyzických osob, ručitelské závazky klientů, údaje o depozitních účtech.

Účastníkem CRÚ jsou všechny banky a pobočky zahraničních bank, působící na území České republiky a další osoby, stanoví-li tak zvláštní zákon (v současné době Česká konsolidační agentura). Povinností účastníka CRÚ je provádění pravidelné měsíční aktualizace databáze CRÚ. Přístup k informacím je umožněn jednotlivým účastníkům a České národní bance v rozsahu potřebném pro zajištění provozu CRÚ.

a) Obsah CRÚ

Předmětem povinné registrace v CRÚ jsou současné a potencionální závazky klientů zahrnující úvěrové riziko bez ohledu na velikost pohledávky účastníka CRÚ (s výjimkou u debetů na běžných účtech), tj.:

- čerpané úvěry, vč. kontokorentních,
- debety na běžných účtech nad stanovený limit (2 000 Kč),
- nečerpané úvěrové rámce a přísliby,
- vydané záruky,
- úvěrové ekvivalenty vybraných podrozvahových pohledávek.

Registraci podléhají pohledávky za:

- **právnickými osobami s výjimkou bank a poboček zahraničních bank,**

- **fyzickými osobami podnikateli.**

Evidovány jsou pohledávky rezidentů i nerezidentů.

Databáze CRÚ je měsíčně aktualizována.

Obsah databáze CRÚ:

- identifikační údaje o klientech (právní forma, IČO, název, adresa sídla, země, ekon. sektor atp.),
- identifikační údaje pohledávky (číslo pohledávky, datum vzniku a splatnosti pohledávky, typ a další věcné specifikace pohledávky, stav pohledávky),
- hodnoty pohledávky (celková výše pohledávky / rámce, aktuální zůstatek pohledávky, jistina po splatnosti, úroky a poplatky po splatnosti, počet dnů po splatnosti),
- další proměnné vztahující se k pohledávce (měna pohledávky, typy zajištění pohledávky, odvětvová klasifikace pohledávky).

b) Přístup k informacím CRÚ

Účastníkům CRÚ je umožněn přístup k:

- **celkovému úvěrovému zatížení klientů** (informacím o souhrnu závazků jednotlivých klientů vůči subjektům bankovního sektoru České republiky) = souhrnné hodnoty úvěrových pohledávek za klienty, vč. dluhu po splatnosti, v členění podle typu pohledávek; agregovaná podoba poskytnuté informace vylučuje možnost lokalizace závazků daného dlužníka ve vztahu ke konkrétním účastníkům CRÚ,
- **databázi informací poskytnutých do CRÚ** = všechny vlastní údaje, které příslušný účastník CRÚ do databáze vložil.

K dispozici jsou informace o **aktuálním stavu i historii záznamů** v databázi CRÚ.

Klient, o němž jsou v CRÚ vedeny příslušné informace, má právo požádat o pořízení výpisu z registru.

4. Nástroje řízení úvěrového rizika

➤ Úvěrové limity

Úvěrové limity jsou jedním z nástrojů řízení úvěrového rizika a ve své podstatě vyjadřují **míru rizika, kterou je banka schopna a také ochotna akceptovat**. Některé limity si banka stanovuje sama, jiné mají charakter externích závazných předpisů a jejich dodržování je kontrolováno ze strany orgánů bankovní regulace – jedná se o tzv. pravidla úvěrové angažovanosti. Úvěrové limity mají většinou podobu absolutního limitu, který zahrnuje všechny úvěry poskytnuté žadateli, nebo se může týkat jednotlivého druhu úvěrů

poskytnutého všem bankovním klientům. Úvěrové limity mohou být stanoveny také relativně. Přístup jednotlivých bank v oblasti stanovení úvěrových limitů se může lišit, obecně však lze rozlišit následující typy limitů:

- limity pro **země** – klienti pocházející ze stejné země spadají do stejné rizikové kategorie, proto je nutné stanovit limity celkové úvěrové angažovanosti vůči takovýmto klientům. Riziku souvisejícímu s určitou zemí jsou vystaveny především banky poskytující zahraniční úvěry, banky podílející se na mezinárodních obchodních transakcích nebo banky, které založily zahraniční dceřiné společnosti;
- limity pro **odvětví** – stejně jako klienti pocházející ze stejné země, také klienti podnikající ve stejném odvětví spadají do stejné rizikové skupiny, protože podléhají obdobným vlivům, především hospodářskému cyklu daného odvětví. Při stanovování úvěrových limitů odvětví se analyzuje zejména současný stav odvětví, očekávaný vývoj odvětví, citlivost na hospodářské cykly, konkurence, nákladová struktura odvětví, citlivost na technologické změny ukazatele, růstové trendy atd.;
- limity pro **jednotlivé klienty a skupiny klientů** – tyto limity se u různých bank liší, přesto však lze vysledovat faktory, které ovlivňují rozhodnutí většiny bank, například kvalita managementu klienta, jeho finanční síla a stabilita, perspektiva, vztah banky ke klientovi, stav ekonomiky apod.

Mezi další limity důležité pro banku patří:

- limity **splatnosti** – banka může úvěrové riziko zmenšit také tím, že poskytne klientovi úvěr na kratší než požadovanou lhůtu splatnosti;
- měnové **limity** – tzn., že úvěr je poskytnut jen v určitých méně rizikových měnách;
- limity **zajištění**.

➤ **Sekuritizace**

Podstatou ABS (Asset-Backed Securities), tedy cenných papírů podložených aktivy, je shromáždění jednotlivých menších neobchodovatelných úvěrů či jiných pohledávek se stejnými charakteristikami a jejich následná přeměna do obchodovatelných dluhových cenných papírů. Cash flow z takto sekuritizovaných pohledávek potom plyne ve formě kupónových plateb investorům, kteří zakoupili tímto způsobem vzniklé cenné papíry.

Proces sekuritizace začíná poskytnutím řady menších úvěrů, které potom banka spojí do jednoho balíku a ten převede do k tomuto účelu vytvořeného trustu. Ten pak emituje oproti pohledávkám z tohoto balíku úvěrů obchodovatelné cenné papíry a prodá je investorům. Banka může, ale nemusí nést úvěrové riziko dlužníka, obvykle však za úplatu provádí obsluhu dílčích úvěrů i po jejich sekuritizaci, tzn. že se stará o inkaso úroků a splátek úvěrů, které převádí na finální investory.

➤ **Úvěrové deriváty**

Je obecným pojmem používaným k označení různých swapových a opčních kontraktů určených k převodu úvěrového rizika spojeného s úvěry či jinými aktivy od jednoho partnera, tzv. prodávajícího úvěrového rizika na jiného partnera, tzv. kupujícího úvěrového rizika.“ Lze rozlišit dvě kategorie úvěrových derivátů:

- financované – tj. deriváty, kdy subjekt kupující riziko poskytuje prostředky na krytí případného rizika předem. Do této kategorie patří úvěrové dluhopisy;
- nefinancované – tedy deriváty, kdy subjekt kupující riziko, neposkytuje prostředky na krytí případného rizika předem. Patří sem swapy úvěrového selhání, swapy veškerých výnosů a případně i opce úvěrového rozpětí.

➤ **Uzavírací započtení**

Uzavírací započtení je dalším užitečným prostředkem snížení úvěrového rizika, snížení úvěrových ekvivalentů a také prostředkem zvýšení kapitálové přiměřenosti bank a ostatních regulovaných finančních institucí. Představuje vypořádání všech dosud nesplacených závazků a pohledávek vůči určitému partnerovi jedinou platbou, a to okamžitě poté, kdy dojde k přesně definované události selhání, kterou je například bankrot. Událost selhání bývá sjednána v rámcové smlouvě, nejčastěji se sjednává pro případ nesolventnosti, v České republice pro případ likvidace, konkurzu nebo vyrovnání.